

Transkribering: BAKOM BOKHYLLAN Podd #23 – Hoten mot den fria forskningen

-Bakom bokhyllan.

Anslag, blandade röster:

- Folket vill inte att ni ska få tala därför att det ni talar om känner vi är så obekvämt för oss. Vi vill inte veta de här obekväma sakerna.

- Om vi har en regering som plötsligt får en väldigt extrem inriktning åt något håll då har vi alltså krattat manegen för att det ska vara väldigt enkelt att styra på ett sätt som kanske verkligen inte är önskvärt.

Pgm-ledare:

Välkomna till det 23:e avsnittet av Universitetsbibliotekets podd Bakom bokhyllan där vi ska belysa temat akademisk frihet.

Vad är akademisk frihet och hur ser det ut med den vetenskapliga autonomin och forskningsfriheten i såväl Sverige som runt om i världen? Vi möter två personer från Stockholms universitet som på olika sätt jobbar för den akademiska friheten. Arne Jarrick som är professor i historia på SU sedan 1997 och sysslar främst med världshistoriska frågor som rör kulturell evolution och just akademisk frihet och vetenskapliga autonomi har legat honom varmt om hjärtat sedan han började på SU 1971.

Så möter vi Johanna Wiklund som har en bakgrund som handläggare för mänskliga rättigheter och på Stockholms universitet jobbar Johanna som strategisk handläggare för internationalisering på SU. Som bland annat innebär att Johanna företräder ett internationellt nätverk, Scholars at Risk, SAR, som grundades år 2000 av en grupp folkrättsjurister som såg att det fanns ett behov av att skydda hotade akademiker runt om i världen. Idag ingår cirka 500 universitet i Scholars at Risks nätverk från cirka 40 länder och ett av dem är Stockholms universitet som varit medlem i SAR sedan 2013. Johanna Wiklund.

Johanna Wiklund:

Huvudsyftet som sagt är då att erbjuda skydd till de här hotade akademikerna men man jobbar också med påverkansarbete. Och så jobbar man också med information om hur det ser ut i världen på olika sätt.

Pgm-ledare:

Och vad menar du med påverkansarbeten?

Johanna Wiklund:

Ja, just påverkansdelen har kommit lite senare men har man insett att det finns arenor där Scholars at Risk kan verka ungefär som Amnesty eller som Human Rights Watch. Alltså att sammanställa rapporter om hur läget har sett ut under året i olika länder och sedan faktiskt presentera den här informationen i FN. För FN har ju ett råd för mänskliga rättigheter som finns i Geneve och det här rådet tittar alltså på alla länder i hela världen om hur de sköter sig. Och när det blir olika länders tur som Scholars at Risk tycker är relevanta för att redovisa så finns man med. Kina till exempel granskades 2018 och där var Scholars at Risk med. Hade då en alternativrapport med fokus då på akademisk frihet. Mycket intressant läsning.

Pgm-ledare:

Och den ligger just nu tror jag på Scholars at Risks hemsida nu?

Johanna Wiklund:

Absolut. Det är en väldigt bra hemsida som man kan gå in på och läsa olika aktiviteter som har genomförts. Jag kan säga bara för att det är intressant, Ungern kommer upp 2021 och Polen kommer upp 2022. Då kommer i alla fall jag att läsa vad de skriver om de länderna.

Pgm-ledare:

Ja, Arne.

Arne Jarrick:

Jag är ju med i något som heter Akademiernas komittée för mänskliga rättigheter. Vi skickar ju brev till auktoritära regimer för att dem ska släppa fri fängslade forskare. Gör SAR något liknande? Skickar ni brev eller gör ni bara rapporter där ni konstaterar hur situationen är?

Johanna Wiklund:

Hur SAR arbetar centralt just med brevskrivning det vet inte jag, men jag vet ju att man håller en ganska låg profil när det gäller kontakten med regeringarna eftersom det är forskarna man värnar om. Det är snarare att man uppmanar forskarna att höra av sig för att få en fristad. Sedan blir det här lite mer generella kritiken mot regeringar då i FN-sammanhang som kanske inte i direktkontakt på det sättet. Då kanske man tänker att det finns andra organisationer som gör det ännu mer riktat.

Pgm-ledare:

Jag ska tillägga att SAR är ett alltså förkortning för Scholars at Risk. Vad kan man läsa ur den rapporten? Vad uppmärksammas SAR utifrån Kina 2018?

Johanna Wiklund:

Generellt så är det ju, jag menar ett land som inte har yttrandefrihet har heller inte akademisk frihet. Så att det är väldigt många incidenter där det liksom är, ja studenter får inte uttrycka sig fritt och naturligtvis inte forskare heller. Ett speciellt fall som uppmärksammas nu på deras hemsida som man kan läsa om. Det handlar om en forskare som ville titta lite närmare på minoriteternas rättigheter och framförallt den muslimska minoriteten i Kina. Det är en forskare som tittar närmare på om eugurernas rättigheter och då har han helt enkelt fängslats för det. Så då kan man följa hur hans dotter försöker belysa hans fall osv. Så hela rapporten är helt enkelt full med sådana exempel.

Trailer:

Bakom bokhyllan ,allt som boktips.

Pgm-ledare:

Vad gör SU? Hur jobbar SU de med SAR och din roll i det här? Kan du utveckla det?

Johanna Wiklund:

SU har varit medlem i nätverket sedan 2013. Det handlar ju om att SU vill stå upp för de akademiska kärnvärdena. Det är autonomi, rättvisa, integritet och akademisk frihet.

Sedan finns det en svenska sektion av Scholars at Risk som koordineras av Göteborgs universitet och där är SU också med. Det är väldigt viktigt med sådana här nationella samarbeten för här ingår det ungefär 20 svenska universitet. Vi inspireras av varandra och drar lärdomar av hur andra universitet har tagit emot forskare är otroligt värdefullt. Sen är det också värdefullt för att det finns ju faktiskt tre ganska kritiska frågor i det här sammanhanget. Det är ju faktiskt viktigt att den här forskaren som kommer till SU har en profil som fungerar för det SU. Så det är ju faktiskt inte bara ett rent MR-projekt, mänskliga rättighetsprojekt.

Pgm-ledare:

Det är inte bara att öppna dörren och hjälpa utan det måste passa in.

Johanna Wiklund:

Det måste passa in och det är ju också att tänka även på forskaren på lång sikt också. Så det

är en aspekt som man måste tänka på. Sedan är det också säkerhetsaspekten. Både faktiskt för universitetet som institution och för forskarens läge i Sverige. Ja, trygghet. Hur pass aktiv kan forskaren vara? Hur mycket media kan forskaren uttrycka sig i osv. Sedan har vi en tredje aspekt och det är att den här positionen är ju bara tillfällig. Så efter 13 månader så måste man börja se över vad som händer med forskaren efter denna period. Då är det väldigt bra att man har ett svenskt nätverk som man kan samarbeta i och kanske låta ett annat universitet vara den som tar emot forskaren den kommande perioden.

Pgm-ledare:

I nästa tur? Ja. För de kan egentligen inte åka hem till sina hemländer, det inte tryggt nog?

Johanna Wiklund:

I vissa fall så går det och det är verkligen målbilden att det ska vara en tillfällig lösning och att forskarna åker tillbaka till sina universitet och så. Men det är ju inte alltid det fungerar och då måste man ha det i åtanke när man som SU då tycker att vi gör någonting väldigt bra. Vilket vi gör då så måste vi också ha den här långsiktiga bilden. Vad gör vi sedan?

Pgm-ledare:

Hur ser de ut, hur många hot och utsättningar sker det runt om i världen för akademiker? Hur många länder är det som utövar förtryck mot tankefrihet och samma sak hur många tar vi emot här på SU i Sverige eller i Sverige?

Johanna Wiklund:

Jag tror inte att det är så lätt att svara på exakt hur många fall för att som sagt det här med yttrandefrihet varierar ju världen över. De här kränkningarna varierar också. Det kan vara allt från att en forskare har en känsla av den motarbetas på sitt universitet till att man faktiskt blir av med jobbet eller att det blir väldigt illa som i Kina. Som i många fall att forskarna anklagas för att hålla på med terrorverksamhet. Så att antalet fall det beror lite grand på vad man mäter. Jag vet att Scholars at Risk får in 500 ansökningar per år av forskare som vill ha hjälp. Jag vet också att 300 av dem i alla fall får hjälp per år.

Arne Jarrick:

Jag skulle vilja säga att det är en radikal ökning. Även om vi inte kan fastställa något antal. Om man tittar på Turkiet till exempel så har man ju fängslat tusentals. Avskedad och också fängslat hundratals, tusentals akademiker för att de har försökt hävda sin akademiska frihet. Det finns också exempel på hur de här autokratiseringstendenserna, rörelsen bort från demokrati, blir allt mer aggressiv. Det finns till exempel en grekisk ekonom och statistiker som gjorde statistik över Grekland ekonomiska tillstånd och som följd av att den statistiken ansågs förklenande för Grekland så blev han satt i fängelse. Det pågår fortfarande en

rättsprocess mot den här mannen trots att han just nu inte befinner sig i fängelse. Bolsonaro ju avskedade chefen för Brasiliens rymdforskningsinstitut därför att han hade ansvar för satellitbilder över avskogning i Brasilien. Det var allt för besvärande fakta för att den politiska ledningen skulle stå ut med det. Tendensen är ju helt felaktig just nu även om vi inte kan fastställa några absoluta tal.

Pgm-ledare:

Men vad är det som gör det då att vi nästan legitimerar i världen autokratin eller att den kan tillta successivt och nästan bli legitim?

Arne Jarrick:

Alltså vi vill ju inte legitimera någonting sådant.

Pgm-ledare:

Nej då men vi ser denna utveckling på flera håll.

Arne Jarrick:

Det finns ju en växande högernationalism i världen och som ett inslag i den så finns också en kritik mot det man kallar för eliterna. Ni experter ni försöker tala om för oss hur världen är beskaffad. Då har man ju använt folkdemokrati, alltså det demokratiska instrumentet, nämligen rösträtten, har då använts för att också trycka tillbaka mänskliga rättigheter, yttrandefriheten, och akademisk frihet är en av yttrandefriheten. Dvs. folket vill inte att ni ska få tala därför att det ni talar om känner vi är så obekvämt för oss. Vi vill inte veta de här obekväma sakerna. Det mest spektakulära och dramatiskt obekväma det är ju mänsklighetens bidrag till klimatförändringarna. Vi vill fortsätta leva på vårt sätt, så de där sakerna går hand i hand. Alltså skallet mot eliten och ovilja att anpassa sin livsföring till de faktiska omständigheterna, hellre förnekar man då sanningen än ändra som livsföring. Hur långt ska det gå kan man fråga sig?

Musik

Pgm-ledare:

Så egentligen har vi ett gäng strutsar i världen som är maktsugna?

Arne Jarrick:

Jag skulle säga att vi i vår del av världen, i Sverige, så skulle jag gissa att majoriteten är med på att vi har alarmerande klimatförändringar som är orsakade av människan. Hur många av

oss ändrar vår livsföring i enlighet med vad vi vet? Så jag är ju en struts jag med i viss utsträckning. Så det är inte bara makthungriga människor som är strutsar.

Musik

Pgm-ledare:

Ser ni ett hot inom det svenska samhället mot tankefrihet och forskningsfrihet?

Johanna Wiklund:

Jag tror att man måste vara uppmärksam. Som det ser ut idag så känns väl inte hotet akut för de flesta. Jag tror att det är väldigt viktigt att man är uppmärksam på hur mycket politiken ska styra forskningen. Det ska man vara av flera skäl. Alltså om vi har en regering som plötsligt får en väldigt lite extrem inriktning åt något håll då har vi alltså krattat manegen för att det ska vara enkelt att styra på ett sätt som kanske verkligen inte är önskvärt. Så att jag tror att vi måste vara uppmärksamma på att skyddet inte är så starkt och att vi inte bara ska vara så bekväma så att, som Arne säger, att vi inte ser om vårt hus.

Arne Jarrick:

Jag håller absolut med om det. Jag tror det är jätteviktigt. Jag har hävdat detta här, behovet av vetenskaplig autonomi. Det har jag hävdat i hela mitt yrkesliv. Just med hänsyn till det som Johanna säger. Det kanske är trevligt att politikerna interminerar i forskningen om gör det enligt våra önskemål men i morgon så är det några andra önskemål som styr. Det är därför som oberoendet är så viktigt. Det är också viktigt med tanke på att lösa samhällsproblem. Vi behöver långsiktighet. Vi måste motstå de där störningarna som hela tiden inträder när politikerna snabbreagerar på händelser i världen. Hade vi inte haft en grundläggande kunskap om islam, som har byggt upp under årtionden när ingen var intresserad av islam, så hade vi inte haft den beredskap som kanske finns idag. Men som helhet så måste man ju säga att i Sverige så råder en akademisk frihet som är väldigt stor jämfört med hur det är på många andra ställen. Det finns hot mot den akademiska friheten. Ett är det som Johanna nämner. Alltså att politikernas lust att intervensera i systemet. En annan är de fysiska hoten. Det finns faktiskt fysiska hot mot forskare som levererar rön, som upplevs som obekväma för den eller andra. Djurförsöksforskare utsätts för hot, klimatforskare utsätts för hot. Så finns också de politiska hoten. Det var inte så länge sedan som Sverigedemokraterna ville skära ner SMHI:s budget med 11 miljoner om året därför att de levererade klimatdata som ansågs vara klimatpropaganda.

Finns också två andra saker. Det finns ett institutionellt hot, jag säger inte att det är förverkligat. Det är så att med autonomireformen så har universitetsledningarna fått en större makt över vad de enskilda forskarna gör. Det som ser ut som en akademisk autonomi, som ökad frihet, kan på lokalplanet bli minskad frihet därför att forskarna måste anpassa sig

till vad deras ledningar tycker. Det sista jag säger det är, att det finns också ett intellektuellt och hot mot akademisk frihet som levereras av forskarna själva. Nämligen de forskare som inte längre ser det som viktigt att vårt främsta uppdrag är att söka sanningen. Som tycker att skillnaden mellan sant och falskt inte är väsentlig. Just nu för jag en brevväxling med en historiker som tycker att det där är oväsentligt. T.o.m. odemokratiskt att skilja på sant och falskt. Om vi inte står upp för sanningssökandet ja då kan jag förstå att den politiska sektorn inte längre vill respektera den akademiska friheten. Så det är ytterligare ett hot. Ett hot som gör att vissa forskare undergräver den akademiska friheten inifrån. Den mixen den är livsfarlig för den akademiska friheten.

Pgm-ledare:

Akademisk frihet den är ju den i skyddad i svensk lag, men hur pass stark är den lagen som skyddar den akademiska friheten? Vem vill svara på det?

Arne Jarrick:

Det finns ju numera grundlagsskydd för akademisk frihet. Det är ju bra att det är ett grundlagsskydd. Därför att grundlagen är svår att ändra så i alla länder så har man grundlagar som buffert mot allt för snabba lagförändringar. Så det är ett visst skydd. Det är klart att det finns alla möjliga kryphål som gör att politikerna ändå kan sätta sig över forskarnas val av sina forskningsämnen.

Musik

Arne Jarrick:

Man kan ju se apropå lagändringar, att jag var tillsammans med en grupp från Vetenskapsakademien på ett besök i Budapest för kanske en månad sedan. Vi var där därför att vi ville på ort och ställe se hur det går till när den akademiska friheten inskränks, vilket faktiskt pågår med en rasande fart i Ungern. Det har ju bl.a. skett med hjälp av lagändringar som den här Fiders-dominerande regeringen har genomfört stödda på att en stor del av befolkningen har röstat fram den här regeringen. Jag tycker att det är så viktigt att framhålla att en mogen demokrati den sätter vissa gränser för sig själv. Man skulle kunna tänka sig att det är folket som ska avgöra med majoritetsprincipen vilka yttrande som ska få fällas. Brexit. Men vi har yttrandefrihet, yttrandefriheten är en gräns för, vi säger att befolkning ska inte blanda sig i vilka yttrande var och en faller. Det är så att säga det politisk jämlikhet. Här har man alltså stiftat en lag som i praktiken gör det omöjligt för det som kallas för CEU. Central European University att fortsätta verka i Ungern. Som gör att de måste flytta sin verksamhet till Österrike. Man har också stiftat en lag som berövar den ungerska vetenskapsakademien deras forskningsinstitut och ställer ledningen för dessa institut direkt under regeringen där det är Viktor Orban som utser ledamöterna i styrelsen för dessa 15 forskningsinstitut. Så var det inte fram till bara några år sedan. Så den lag som tidigare garanterade

vetenskapsakademins autonomi, som tidigare garanterade CEU:s verksamhet, den lagen gäller inte längre. Så att lagar är ett tillfälligt skydd men det ger inget livslångt skydd för den akademiska friheten.

Johanna Wiklund:

Det är ju intressant när vi pratar om akademisk frihet vad vi egentligen menar då. Vad är akademisk frihet? Frihet för vem och frihet från vad är intressanta frågor, så att vi pratar om samma saker. Så frihet för vem det kan dels vara de individuella forskarna sedan så kan det också vara universitetet som fria institutioner. Och sen frihet från vad det kan ju vara regeringar som är repressiva. Det kan vara intresseorganisationer som har väldigt stark agenda eller forskningsfinansiärer. Så kan det också vara frihet från ett väldigt otillåtet debattklimat. Alltså att man vänder på det. Alltså att det helt enkelt måste vara högt i tak för att den akademiska friheten ska skyddas. Det här är ju egentligen tankar mer än konkreta lagtexter.

Så det är viktigt att vi är medvetna om vad det är vi ska skydda för att vi ska kunna skydda det på bästa sätt.

Arne Jarrick:

Jag skulle vilja formulera det positivt. Innan vi for till Ungern så hade vi ett möte med Ungerns så kallade forskningsminister, Laszlo Palkowitsch. Han är minister för innovations- och teknologidepartementet som också har hand om forskningen, vilket jag tycker är absurt. När vi hade det där samtalet med honom inför vår resa med Vetenskapsakademien så ställde han frågan: Okej vad menar ni då med akademisk frihet?

Mitt svar den gången var det här. Egentligen tvådelat. Det ena är att det är forskarna själva, vare sig det forskare är som grupp eller om det är institutioner som ska avgöra vad de ska forska om. Vilka forskningsämnen de ska välja. De ska själva bestämma vilka metoder som ska användas för att svara på forskningsfrågorna och de ska ha frihet att välja i vilka kanaler de publicerar sina forskningsresultat i. Det är tre grundläggande pelare för forskningsfrihet. Sedan lade jag till en sak till, att forskare ska inte ha skyldighet att vara patrioter.

Forskningen är ingen patriotisk verksamhet utan forskningens verksamhet är en icke-nationell, en internationell verksamhet och om forskningsresultaten upplevs som negativa av staten eller nationen så ska det inte vara någonting som lägger hinder i vägen för att de här resultaten levereras. För att de tas fram och för att de levereras. Det är en otroligt viktig aspekt av forskningen. En internationell icke-nationell verksamhet där patriotismen inte har någon som helst plats.

Pgm-ledare:

Just idag finns en gästforskare som får skydd på Stockholms universitet men den forskaren är inte här via nätverket Scholars at Risk, SAR. Där emot berättar Johanna Wiklund att

Göteborgs universitet har tagit emot sex forskare via SAR och att Stockholms universitet håller på att förbereda för att kunna ta emot forskare via SAR framöver.

Johanna Wiklund:

Vi håller på att se över möjligheten att ta emot en forskare och det ser ganska ljust ut. Jag kan inte säga så mycket mer i dagsläget för det är inte klart men rektor har givit klartecken och vi undersöker vidare.

Arne Jarrick:

Jag tycker att så länge man har en rektor av det slag vi har då kan man känna sig trygg. (Astrid Söderbergh) Men ingen rektor varar för evigt men hon har en väldigt sund inställning till akademisk frihet som jag ser det.

Johanna Wiklund:

Jag vill faktiskt också framhålla Göteborg universitets fantastiska insatser här. Det är ju Göteborg som har startat och visat vägen för hur vi andra universitet kan på samma sätt som Göteborg ta emot forskare. De har en hanteringsordning som vi inspireras av. De har tagit själva emot sex stycken forskare. Sedan finns det också möjlighet för universiteten i det här nätverket att söka finansiering för halva kostnaden för att ta emot en forskare under ett år. Det är Riksbankens jubileumsfond som erbjuder den här möjligheten och det kommer vi också att göra härifrån SU. Alla universitet använder inte den här möjligheten men den finns.

Musik

Pgm-ledare:

Du har hört Bakom bokhyllans 23:e avsnitt där vid lyft på locket och tagit upp temat akademisk frihet med hjälp av gästerna Johanna Wiklund och Arne Jarrick på Stockholms universitet. Bakom bokhyllan kommer att återkomma i ämnet framöver. Ska också tillägga att just i denna stund har Scholars at Risk givit ut sin årsrapport, Free to Think 2019, som berättar om våldsattacker, förföljelser och andra trakasserier inom högre utbildningar runt om i världen. Vill du läsa den rapporten hittar du den på Scholars at Risk hemsida www.scholarsatrisk.org Vi som gör Bakom bokhyllan är Karl Edqvist, Julia Milder och jag Urban Göransson. Information om all den CC- licensierade musik som hört i det här avsnittet hittar du på vår hemsida su.se/biblioteket. Signaturen, Die Zeit-ung, som vi använder oss av är komponerad av Stefan Levin. Vi hörs!